

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филозофски факултет
Институт за историја

70 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА

70 ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ИСТОРИОГРАФИЈА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
ОД МЕЃУНАРОДНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ОДРЖАНА
НА 13 И 14 ДЕКЕМВРИ 2016 ГОДИНА ВО СКОПЈЕ

УКИМ / ФЗФ
2017

Пред Коминтерната

Далибор ЈОВАНОВСКИ
Филозофски факултет, Скопје

Abstract. – In this paper, I present several interesting sources on the Macedonian population from the 1870s to the 1920s, coming from the correspondence of Greek diplomats, military officers, intellectuals and journalists. It is a well-known fact that the vast majority of Greek officials and scholars assert that the modern Macedonian nation and language were created by the Communist International in 1934. According to Greek views, this decision of the Communist International set the scene for the process of creation of the modern Macedonian nation and language after the liberation and the creation of the modern Macedonian state within the framework of the former Yugoslav federation. However, a careful inquiry into the source material shows that a very curious terminology was used by the Greek officials, military officers, intellectuals and journalists in order to name the Macedonian population in the region and its language. Thus, we find that Greeks used the terms Macedonians, Macedonian speaking or Slav-Macedonians to denote the population, while using Macedonian or Slav-Macedonian to denote the language of the population. I presume that such terminology was used to avoid connecting this population and its language with the Bulgarians. However, the fact remains that this perception was brought about by the actual situation on terrain.

Последниве две децении нашата наука, но и јавност, се соочува со една по малку чудна констатација на некои соседни земји и нивните науки дека современата македонска нација е вештачка и плод на едно решение на Коминтерната од 1934 година, заборавајќи дека тогаш беа предвидени и создавање на тракиска и добруцанска нација, но како што забележуваме нив ги нема на етнолошката карта на Балканот. Значи сепак требало да постои основа за создавање на нација. Не навлегувајќи во теоретска расправа дали нациите се вештачки творби или не, ние во овој прилог се осврнуваме на некои интересни податоци кои ги сретнавме во нашите истражувања. Имено, сведоци сме дека грчката политика, а и поголемиот дел од науката цврсто стојат на

ставот дека современата македонска нација е плод на решение на Коминтерната кое подоцна ревносно било спроведено од страна на Јосип Броз Тито. Сепак, видни грчки интелектуалци, државни службеници и воени лица во минатото, пред фамозната 1934 година, во своите дела или информативни извештаи забележале дека во Македонија постојат Македонци со сопствен јазик. Нив ги нарекувале Славомакедонци или Македонци. Заради коректноста треба да забележиме дека тие именувања се во помал број во однос на тврдењата дека Македонците се Бугари, Срби или словеногласни Грци.

Во Лондон во 1877 година била објавена една карта за етнолошките состојби на Балканот од страна на издавачката куќа Стенфорд, која е позната како карта на Стенфорд. Сепак, вистината за тоа кој стои зад објавување на оваа карта е малку поинаква од тоа што сме го мислеле. Турската историчарка Ипек Јосмаоглу смета дека оваа книшка со картата која сите ја нарекуваат картата на Едвард Стенфорд, всушност е дело на грчкиот дипломатски претставник во Лондон, Јоанис Геннадис.¹ Ова тврдење на Јосмаоглу е логично ако се има предвид фактот дека Едвард Стенфорд бил издавач на карти и атласи. Во крајна линија брзиот превод на оваа карта и на грчки јазик од страна на Лазаридис во 1877 во Атина е добра потврда на ставот на турската историчарка. Тука може да го споменеме и ставот на една грчка историчарка од помладата генерација, а се однесува на оваа книга. Во една статија на Маријана Христопулос посветена токму на издавањето на картата на Стенфорд се говори и за придонесот на грчкиот пратеник во Лондон, Генадис, во нејзиното објавување. Грчката влада во октомври 1876 решила да влезе во играта на издавање на етнографски карти кои се однесувале на етнолошките состојби на Балканот.² Тоа го направила со цел да одговори на сè поголемиот наплив на карти кои се однесувале на етнографијата на Балканот, а биле објавувани во Западна и Централна Европа. Јоанис Генадис, успеал да обезбеди материјал кој ќе биде подготвен во Атина, а потоа да биде испечатен во ремираната лондонска картографска куќа на Едвард Стенфорд. Тој го добил материјалот составен во Атина од Силогосот за ширење на грчката писменост.³ Пред да го предаде кај Стенфорд, Генадис лично интервенирал во некои делови од добиениот материјал. Зошто картава е интересна за нашиот прилог? Секоја карта во тој период, која била

¹ Ipek Yosmaoğlu-Turner, *The priest's robe and the rebel's rifle: Communal conflict and construction of national identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, PhD dissertation, Princeton University, November 2005, 83-84.

² Μαριαννα Α. Χριστοπούλου, Ο Ιωάννης Γενναδίου και ο εθνογραφικός χαρτης του Edward Stanford, Βασίλης Γουναρης (επ.) *Η φυλή, το εθνος, το κρατος - Μελετηματα αφιερωμενα στον Γιαννη Κολιπουλου*, Θεσσαλονικη, 2009, σ. 330.

³ Исто, с. 332-336.

објавена околу прашањето за етнографскиот проблем на османлиска Македонија, била придружена со помал или поголем текст во кој било објаснувано зошто е направена картата и какви се размислувањата на авторот или авторите на истата.⁴ Таков бил случајот и со оваа карта. Авторот, кој очигледно бил Јоанис Генадиос, сакајќи да покаже дека словенското население во Македонија и во Тракија всушност не било бугарско, ниту пак имало словенски корени, туку грчки забележал дека ова население во Тракија себеси се нарекувало Тракијци, додека во Македонија се нарекувале Македонци.⁵ Истото може да го забележиме и во грчкото издание на оваа карта.⁶ Не сакаме да претендираме дека Генадиос открил нешто ново, но самиот факт дека тој споменува оти словенското население во османлиска Македонија самото себеси се именува како македонско, без разлика на целта на грчкиот дипломат, може да заклучиме дека ова, засега, е прв извор од грчка страна како се нарекувале нашите предци.

Кон крајот на 19 век Македонското прашање станало едно од најгорливите прашања не само во Османлиската империја, туку и во Европа. Во текот на деведесеттите години на 19 век, во Грција со големо внимание се следеле настаните во и околу османлиска Македонија која била проектирана како дел од идното територијално проширување на Грција на сметка на Османлиската држава. Иако порано само Бугарија се гледала како конкурент на грчките апирации кон овој регион, во Атина се повеќе станувало јасно дека и српската држава имала свои интереси и аспирации кон Македонија. Затоа некои грчки новинари пишувале и на таа тема. Во влијателниот атински дневен весник Акрополис во септември 1895 година се појавило интервју со српскиот интелектуалец Светомир Николајевиќ. Новинарот Георгиос Франгудис го запрашал српскиот интелектуалец што мисли за Словените во Македонија. Николајевиќ одговорил дека тие не биле ниту Срби ниту Бугари, туку посебно словенско племе, а нивниот јазик бил нешто помеѓу српскиот и бугарскиот, но не припаѓа на ниту еден од нив.⁷ Во досегашните наши истражувања ова е прв показател дека во грчките весници се појавила информација во однос на македонското население, која не претставува дел од клишето дека ова население е дел од бугарскиот народ.

⁴ Исто, с. 337-347.

⁵ *Introductory remarks to the Ethnological map of European Turkey and Greece*, London, 1877.

⁶ *Εθνογραφικός Χάρτης της Ευρωπαϊκής Τουρκίας και Ελλάδος. Μετα εισαγωγικών παρατηρήσεων περί της διασποράς των φυλών εν τη Ιλλυρικη Χερσονησω και στατιστικών πινακων του πληθυσμου / Εδουαρδου Στανφορντ*, Εκδίδεται υπο Ηρακλεους Λαζαροδου, Αθηνας 1877, 15.

⁷ Γεωργιος Φραγκουδης, *Συνεντευξεις μετα πολιτικων του Βελιγραδιου*, Ακροπολις, 9 септемвриου 1895.

Влијателниот универзитетски професор и интелектуалец Неоклис Казазис напишал повеќе трудови кои биле посветени на Македонија или пак таа била дел од нив. Во сите дела тој Македонија ја прикажува како грчка земја која во иднина требала да стане дел од проширената грчка држава. Казазис ја посетил Македонија кон крајот на 19 век, како дел од една негова обиколка на Балканот. По враќањето во Атина, тој објавил една книга во која ги напишал своите впечатоци од неговата балканска турнеја. Не е никакво изненадување што Казазис во оваа книга Македонија ја гледал како дел од идната проширена грчка држава. Меѓутоа тој забележал еден факт кој бил карактеристичен за османлиска Македонија од крајот на 19 и почетокот на 20 век. Тоа биле пропагандите и нивното разорно влијание врз обичниот човек. Грчкиот интелектуалец забележал дека во едно семејство во османлиска Македонија можело да име еден Елиномакедонец, еден Бугаромакедонец, еден Србوماкедонец, еден Романомакедонец и поретко само Македонец.⁸ Последната забелешка на Казазис е многу интересна. Тој бил еден од малиот број на грчки интелектуалци кои забележувале нешто што другите го одбегнувале или испуштале од вид. Тоа било постоењето на еден друг народ во Македонија кој не бил ниту српски ниту бугарски. Во истата книга грчкиот интелектуалец се осврнал и на средниот век, иако не бил историчар ниту лингвист. Имено тој жестоко ја критикувал бугарската пропаганда во Македонија и со цел да покаже дека оваа област не била бугарска, тврдел дека токму историјата не била во полза на бугарските аргументи. Според него, врз база на ставовите на Николај Дурново, средновековната држава на Самуил не била бугарска, туку словенска, бидејќи Словените во Македонија се ослободиле од бугарскиот јарем.⁹ Ова негово тврдење наскоро ќе го внесе и во однос на прашањето на јазикот на македонското население.

Казазис бил претседател на националистичкото здружение Елинизмос кое било многу активно во промовирање на грчките ставови во поглед на состојбите во османлиска Македонија. Еден од начините на промовирање и популаризирање на грчките ставови околу Македонија бил и држење на јавни предавања во европските престолнини. Во текот на 1902 година Казазис одржал серија на предавања во Париз со цел да ги прикаже своите ставови околу Македонија. Следната година тој овие предавања ги објавил во една книга во Атина. Интересно кога бил во прашање јазикот на македонското словенско население, професорот на Атинскиот универзитет тврдел дека тој јазик бил посебен словеномакедонски дијалект кој не бил ист со бугарскиот јазик. Казазис, користејќи резултати од истражувања спроведени во

⁸ Νεοκλειους Καζαζης, *Ο Ελληνισμος εν τη Χερσονισω του Αιμου*, Αθηνας, 1899, 310.

⁹ Исто, 297.

Македонија од страна на филолози, како Павловски, Бециков, Шафарик, Новаковиќ, Драганов, па дури и од Шапкарев, напишал дека словеномакедонскиот јазик немал врска со бугарскиот.¹⁰ Според него, заради незнаењето не можело да се разликува овој дијалект од бугарскиот јазик. Тој за ова свое тврдење се повикал на откритија на руски лингвисти кои ја посетиле Македонија во 1897 година и заклучиле дека „словеномакедонскиот идиом немал никаква врска и... со бугарскиот јазик“.¹¹ Овој став на грчкиот интелектуалец нема да биде и последен.

Во Грција со внимание се следеле активностите на научници од разни држави кои се бавеле со прашањето на етничката припадност на македонското население. Тоа воопшто не било зачудувачко доколку се имаат предвид грчките аспирации кон османлиска Македонија и тврдењето дека таму има голем грчки елемент, во кој значаен дел заземале т.н. славофони. Руските научници кон крајот на 19 и почетокот на 20 век направиле одредени истражувања во Македонија кои биле објавени. Токму тие, односно дел од нив, станале интересни и за грчкиот печат. Во дневниот весник Сфера се појавила интересна статија со наслов Новите Словени во Македонија. Во неа било забележано дека руските научници откриле нов словенски народ во Македонија кој не бил ниту бугарски, ниту српски. Тука било забележано дека Грците немале никаква добивка од откритието, освен промената на името на оние кои тие ги сметале за Бугари и Срби во македонските судири.¹²

Македонската борба за автономија во Грција била доживувана како борба на Бугарите за припојување на Македонија кон кнежевството Бугарија. И денес тоа скоро да не е променето. Сепак, навистина многу ретко, може да се сретнат и податоци како самите Македонци ја доживувале својата борба за автономија, која всушност била борба за независност. Грчките весници со големо внимание ги следеле настаните во османлиска Македонија, чиј најголем дел го гледале како територија која требала да влезе во состав на грчката држава по распаѓањето на Османлиското царство, на кое Грција работела со голема енергија. Еден од водачите на Илинденското востание и претседател на Републиката Никола Карев се нашол на насловната страна на еден од највлијателните атински дневни весници Акрополис. Неколку месеци пред почетокот на востанието Карев дал едно интервју за овој весник на извесен новинар кој се потпишал како С. Г. Стам. Во интервјуто Карев нагласил дека е Македонец, а не Бугарин и дека целта на борбата

¹⁰ Νεοκλους Καζαζης, *Η Μακεδονία και τα ελληνικά δικάια*, εν Αθηνών, 1903, 7.

¹¹ Исто.

¹² Σφαιρα, αρ. 5700, 10 φεβρουαριου 1901, 1.

е добивање на автономија на Македонија, нагласувајќи дека Бугарија си прави лоши сметки доколку мисли дека може да ја претвори Македонија во нејзина провинција.¹³ Интервјуто, како што забележавме, било направено од извесен С. Г. Стам, кој се претставил како новинар на Акрополис. Најверојатно ова интервју било направено од страна на тогашниот заменик конзул на Кралството Грција во Битола, Јон Драгумис. Тој бил активен во работата на грчката пропаганда на теренот. Ова интервју може да го најдеме во книгата објавена од Пецивас која содржи документи и спомени на Јон Драгумис.¹⁴ Драгумис, иако Македонците ги гледал како Бугари, а македонската борба за автономија како бугарска, сепак, во една своја книга забележал дека населението во некои битолски села говори македонски, кој другите го нарекувале бугарски јазик.¹⁵

За време на Илинденското востание во Грција се развила една хистерија против востаничките акции кои биле сметани за опасни по грчките интереси во османлиска Македонија. Востанието во Грција било сметано за бугарско, како што е и денешното гледиште на грчката историографија и на политиката. Сепак во градот Патрас бил одржан еден мал митинг во полза на востаниците на кој говорел извесен Андреопулос. Учесниците на митингот во Патрас решиле да испратат резолуција до владите на Франција, Велика Британија и Италија за да се одржи меѓународна конференција на која би се разгледала можноста дали би се создала Македонска република.¹⁶ Нормално овој митинг предизвикал бес во Грција, а премиерот ги прогласил учесниците на митингот за ненормални луѓе.

Во спомените на учесниците во т.н. Македонска борба може да сретнеме интересни податоци за настаните во османлиска Македонија во предилинденскиот и поилинденскиот период. Тие е интересни и за нашата тема. Треба да напоменеме дека тие биле пишувани врз база на сеќавањата на учесниците, а биле објавени по извесен временски период. Така во спомените на Периклис Аргиропулос може да најдеме еден интересен податок околу именувањето на јазикот на кој зборувал една интересна личност. Инаку Аргиропулос бил грчки интелектуалец, офицер, политичар и дипломат. Еден дел од својот живот и кариера ги посветил на грчките интереси во Македонија. Тој како и многумина други пишувал свои спомени кои биле објавени во Солун во 1957 година од страна на Здружението за македонски студии. Во нив е споменат и Коте од Руља, поранешен член на МРО, кој подоцна,

¹³ *Акрополис*, αρ. 7608, 8 μαιον 1903, 1.

¹⁴ Ιωανος Драγουμη, *Τα τετραδια του Πιντεν*, επιμελεια Γιωργος Πετσιωας, Αθηνα, 2000, 553.

¹⁵ Ιωανος Драγουμη, *Μαρτυρων και ηρωων αιμα*, Αθηνα, 1907, 98.

¹⁶ *Εμπρος*, 7 αυγουστου 1903.

заради сопствени интереси, се приклучил кон грчката страна во македонскиот судир. Интересно е да се наведе дека грчкиот офицер и дипломат запишал дека јазикот на кој говорел Коте бил македонски.¹⁷

Во Атина, за време на т.н. Македонска борба (1904-1908), излегувале разни статии, книги и студии посветени на Македонија. Така во 1911 година Стаматис Раптис ја објавил книгата Историја на Македонската борба во која ги напишал своите спомени од периодот за кој се говори. И тука може да забележиме некои интересни ставови во однос на јазикот на населението во османлиска Македонија. Тој забележал, во еден разговор, дека јазикот на населението не бил бугарски, туку македонски кој бил мешавина од грчки, турски, албански и словенски зборови.¹⁸ Овој негов став не бил единствен што го сретнавме во нашите истражувања. Внимателното читање на изворите ни покажува дека ова негово мислење не било случајно. Имено, еден британски новинар, Ален Апворд ја посетил Македонија во првата деценија на 20 век. За време на обиколката, во селото Владово, Апворд прашал локален селанец на кој јазик зборува. Одговорот бил на македонски, но неговиот грчки преведувач, превел – на бугарски. Уште поважен бил фактот што селанецот одбивал неговиот јазик да го нарече бугарски.¹⁹ Интересно е да се забележи дека Британецот по враќањето во Атина оваа случка им ја раскажал на своите грчки пријатели кои биле воодушевени од тоа што го слушнале. Политиката и интересите си го направиле своето. Во тие моменти славномакедонскиот дијалект на Казис станал македонски јазик, а во Атина биле задоволни. Подобро македонски отколку бугарски. Денес може да забележиме обратни процеси исто така заради политиката.

Грчкиот публицист Тасос Костопулос, кој на македонската јавност ѝ е познат со своите текстови кои се разликуваат од официјалните грчки ставови, во неговата книга Забранетиот јазик со осврнал и на Сандански. Според него „Народната федеративна партија на Сандански и Влахов барала одделување на словенските училишта од контрола на Егзархијата и нивно ставање под државна контрола, а паралелно се работело и за воведување на словеномакедонскиот како наставен јазик“.²⁰ Кога е во прашање тврдењето на Костопулос за одделување на училиштата од контрола на Егзархијата и за употреба на македонскиот јазик во истите, тука може да споменеме неколку мислења, од првата деценија на 20 век, кои одат во тој правец. Едното е на Карл Блинд, кој напишал една интересна статија во лондонскиот весник Pall Mall

¹⁷ Περικλεους Αλεξ. Αργυροπουλου, *Ο Μακεδονικος αγων. Απομνημονευματα*, ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 1957, 56.

¹⁸ Σταματη Ραπτη, *Ιστορια του Μακεδονικου αγωνος*, Αθηνα, 1911, 176.

¹⁹ Allen Upward, *The East end of Europe*, London, 1908, 204.

²⁰ Τασος Κοστοπουλος, *Η απαγορευμενη γλωσσα*, Αθηνα, 2000, 50.

Gazette, објавена на 5 јули 1905 година. Според неговите согледувања „Учените од Комитетот на Сандански создаваат граматика на македонски јазик како јазик на целата област. Дијалектот на битолскиот вилает се земал како основа на тој нов македонски „есперанто“. Новиот македонски јазик требало да ги истисне српскиот и бугарскиот јазик од Македонија, бидејќи тие биле различни од јазикот кој се зборувал во Бугарија и Србија“.²¹ Пишувањето на Блинд за создавање на македонски јазик не биле единствени во овој период. Имено во атинскиот весник Скрип (*Σκριπ*) на 8 јули 1905 година се појавиле една информација која е многу блиска на тоа што го пишувал Блинд. Во овој весник се појавила информација во која било наведено дека „Пред неколку месеци во Битола била формирана една Комисија од страна на Македонската организација со задача да создаде македонска граматика. Комисијата се состои од седум професори по лингвистика. За основа на оваа граматика ќе се земе дијалектот кој се зборува во Битолскиот вилает. Овој дијалект веќе е прогласен од Комисијата за македонски јазик. Учителите, во словенските училишта во Македонија, добија наредба како да го предаваат овој јазик наместо српскиот или бугарскиот и преку него да се воспостави основата за создавање на независна Македонија“.²² Интересен е и Бреилсфорд кога е во прашање постоењето на идејата за создавањето на јазикот. Според него, „Комитетот или неговите делови, дури ја разгледувале (1905) политиката на наметнување на македонскиот словенски дијалект наместо литературниот бугарски како јазик во сите егзархиски училишта во Македонија. Се говори дека е испечатена Граматика за таа цел“.²³

Кога е во прашање периодот по Илинденското востание и забелешките на грчките дипломати на теренот за населението, може да сретнеме интересни видувања кои не се во склад со тоа што денес го слушаме. Капетанот на грчката војска Патроклос Кондојанис, во 1905 година, добил задача да изработи една етнологска карта на Македонија која би ја претставувала официјалната грчка позиција. Тој ја завршил зададената задача. Во неговиот извештај забележал: „не било можно двајца браќа да припаѓаат на различни раси; затоа разликувањето на селаните на патријаршисти и егзархисти не може да биде оправдано со диференцијација базирана на националноста. Бидејќи расното тело на селата во централна Македонија е едно, би било подобро доколку нивните жители се нарекуваат „елинизирани Македонци“ (патријаршистички православци) и „бугаризирани Македонци“ (шизматички).

²¹ Ванче Стојчев, Лондонскиот балкански комитет и МРО од 1903 до 1907 година, ГИНИ, т. 37, бр. 1-2, Скопје, 1993, 19.

²² *Σκριπ*, 8 *Ιουλιου* 1905, *Αφ.* 9835, 1.

²³ H. N. Brailsford, *Macedonia. Its races, and their future*, Methuen & Co., London, 1905, 124.

Нивната националност е една и иста во двата случаи – македонска²⁴. Неговото размислување е интересно. Имено, тоа се поклопувало со некои, ретки, изразувања на грчки интелектуалци и дипломати во наведениот период и по него. Дали кажаното од страна на Кондојанис имало влијание врз тие размислувања во овој момент не може да го потврдиме.

Слични видувања може да забележиме и кај еден офицер на грчката војска, кој се наоѓал во Македонија. Георгиос Какулидис водел забелешки околу тоа што го гледал на теренот. Тие забелешки биле основа за неговиот извештај до грчкото министерство за надворешни работи. Во него меѓу другото, Какулидис споменува постоење на јазик на македонофоните, кој според неговите согледувања се состоел од 10% грчки, 20% турски и 70% словенски зборови.²⁵ Според Каравас овој извештај бил направен во последната четвртина на 1904 година. Тоа што го напишал Какулидис, може да го сретнеме и кај други грчки службеници. Така, конзулот на Кралството Грција во Солун, Ламброс Коромилас, предложил јазикот на македонското население да се нарекува македонски идиом, а не бугарски јазик.²⁶ Слично се изјаснил и грчкиот агент во Гуменџе, Ангелос Сакелариос во своето писмо до Стефанос Драгумис од 22 август 1904 година.²⁷ Името на Сакелариос може да го најдеме и во спомените од Македонската борба на грчкиот генерал Димитриос Какавос, кој забележал дека Сакелариос го знаел локалниот славомакедонски идиом.²⁸ Доколку ова е точно тогаш нема причина да се сомневаме зошто Сакелариос предложил јазикот на македонското население да се нарекува македонски идиом.

Интересно е да се забележи дека дипломатот Георгиос Џорбасоглу, кој работел како грчки агент во Ениџе Вардар, во еден свој извештај од 21 мај 1904 до владата во Атина, пишувајќи за состојбите во регионот на Ениџе Вардар, забележал дека во околината постоеле 51 православно село, целосно македонофонски.²⁹ Употребата на терминот македонофонски од Џорбасоглу може да го сретнеме и во споменатите спомени на генералот Какавос, кој цитира еден извештај на грчкиот дипломат.³⁰ Ова не бил единствениот извештај на Џорбасоглу во кој

²⁴ Tasos Kostopoulos, Naming the other: From “Greek Bulgarians” to “Local Macedonians”, in: *Alexandra Ioannidou and Christian Voss (ed.) Spotlights on Russian and Balkan Slavic Cultural history*, SLCSEE, Munchen - Berlin, 2009, 104.

²⁵ Σπυρος Καραβας, *Μυστικα και παραμυθα απο την ιστορια της Μακεδονιας*, Βιβλιοραμα, Αθηνα, 2014, 76-77.

²⁶ Исто, 151.

²⁷ Исто.

²⁸ Δημητριου Ν. Κακκαβου, *Απομνημονευματα*, ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 2007, 100

²⁹ Τιμοθεος Ι. Τιμοθεαδης, *Τα Γενίτσα (Γιαννίτσα) το 1904 μεσα απο την εκδешеη του Γεωργιου Τσορμπατζογλου*, *Μακεδονικα*, τ. 34, Θεσσαλονικη, 2004, 371

³⁰ Δημητριου Ν. Κακκαβου, *Απομνημονευματα*, 40

тој ја забележал посебноста на Македонците. Во извештајот од 27 мај 1904 година, кој се однесувал на Воден, овој грчки дипломат запишал: „Првенците од градот и младите, надвор повеќе зборуваат на грчки, отколку на македонски“.³¹ Џорџасоглу е интересен и за прашањето кој стоел зад случувањата во османлиска Македонија на почетокот на 20 век. Тој прави јасна разлика помеѓу Врховниот македонски комитет и МРО. Според него „македонските подводачи, а можеби и самите водачи, под еден и единствен договор со земјата, условно речено, ја извлекоа досега нивната моќ: од условот да не си постават друга цел, освен ослободувањето на Македонците како Македонци“.³² Според неговите согледувања „сепак јас можам да заклучам дека не е можно да сум во заблуда за мојот впечаток дека денес револуцијата во Македонија не е бугарска и дека од неа не само што грцизмот не претрпе никаква штета, од нејзиното започнување до денес, туку имаше и голема корист“.³³

Во некои спомени и писма на учесници во т.н. грчка македонска борба исто така може да сретнеме интересни видувања за јазикот на Македонците. Еден од водачите на грчката акција во Македонија по Илинденското востание и херој во денешна Грција, Павлос Мелас, кој бил офицер на кралската војска, во писмата до својата сопруга Наталија, се изразил и за јазикот на локалното население. Пишувајќи за својот престој во костурското село Габреш, Мелас запишал: „се искачивме кон шталата и „доброевечер“ на македонски од жените (не знаат ниту збор грчки) и „доброејдовте браќа“ од мажите на грчки постојано се слушаат“.³⁴ Мелас во писмата до својата сопруга, исто така, напишал: „Научив и неколку македонски зборови, што им ги кажувам на жените и особено на мајките.“³⁵ Во статијата посветена на именувањето на Македонците од страна на Грците во првата деценија од 20 век, Димитар Љоровоски и Страшко Стојановски даваат интересни детали од Дневникот на Георгиос Цондос Вардас, виден учесник во т.н. Македонска борба. На 22 октомври 1906 година, во својот дневник, Вардас забележал дека ќе бара од грчката држава да му „испратат некоја книга на македонски, ако постои, за да го научам“, а три дена подоцна тој констатирал „се обидувам да го научам македонскиот, но

³¹ Страшко Стојановски, Димитар Љоровоски, Појавата на македонскиот протонационализам: Употребата на терминот македонски јазик во грчките извори од почетокот на XX век, *Сиекшиар*, 1, Скопје, 2011, 270

³² Исто.

³³ Димитрис Литоксоу. *Грчката антимакедонска борба. Од Илинден до Зајоричани (1903-1905)*, Аз-Буки, Скопје, 2004, 31.

³⁴ Страшко Стојановски, Димитар Љоровоски, Појавата на македонскиот протонационализам: Употребата на терминот македонски јазик во грчките извори од почетокот на XX век, 271.

³⁵ Д. Литоксоу, *Грчката антимакедонска борба*, 44.

многу ми е тешко, за жал, не постои никакво правило и никакво менување, и не можам да сфатам на кое менување припаѓа“, мислејќи, како што забележуваат авторите на статијата, на непостоењето на македонска граматика.³⁶

Освен македонофонскиот дијалект или јазик во некои извештаи на грчки службеници од теренот може да сретнеме дека тие забележале постоење на славомакедонски идиом. Така, во извештајот на инспекторот на грчките училишта во Македонија, Ангелос Папазаха-риоу, од ноември 1904 година, се споменува дека во некои села во Лагадинскиот регион се зборувал и славомакедонски идиом.³⁷ Еден друг инспектор во грчките училишта во Македонија, Константинос Сарос во својот извештај од 1906 година, исто така, споменува славомакедонски идиом.³⁸ Какавос во своите спомени за т.н. Македонска борба забележал дека во Македонија се говорел славомакедонскиот идиом, кој бил користен од страна на Бугарите за да докажат дека населението во оваа област било бугарско.³⁹ Лесно може да заклучиме дека споменувањето на македонофоните или пак на славомакедонскиот идиом, од страна на грчки државни службеници, не била случајна или, веќе може да заклучиме, не била ретка појава. Таа тенденција ќе продолжи и во иднина.

Грчкото националистичко здружение Елининос со голем интерес следело сè што се случува во османлиска Македонија. Заради зголемување на своето влијание во јавноста здружението издавало и списание со истиот назив. Во ова, може да кажеме, влијателно списание, постоела практика да се пренесуваат разни информации од Европа кои се однесувале на теми поврзани со Македонија, кои секако биле интересни за Грците. Во него може да сретнеме и видувања кои се интересни и за нас – Македонците. Во еден број на Елининос, од март 1906 е дадено едно предавање на познатиот српски научник и интелектуалец Јован Цвиик.⁴⁰ Во него, а тоа е изворно пренесено, се објавени тезите на Цвиик за посебноста на Македонците во однос на Бугарите и Србите и неговата теорија за македонското население како аморфна маса. Ова ни покажува дека грчките интелектуалци следеле многу работи кои се однесувале на Македонија, регион кој бил нивен примарен интерес. Тоа значи дека биле запознати и со тамошните

³⁶ Страшко Стојановски, Димитар Љоровски, Појавата на македонскиот протонационализам: Употребата на терминот македонски јазик во грчките извори од почетокот на XX век, 271-272.

³⁷ Σπυρος Καραβας, *Μυστικα και παραμυθα απο την ιστορια της Μακεδονιας*, 152.

³⁸ Исто, 244.

³⁹ Δημητριου Ν. Κακχαβου, *Απομνημονευματα*, 61.

⁴⁰ Γνομη Σερβου περι των Σλαβων της Μακεδονιας, *Ελληνισμος*, ε. Θ, τ. 99, μαρτιος 1906, 233-234.

состојби. Нема да погрешиме ако кажеме дека тезата на Цвиик одговарала на грчките интереси. Односно дека македонското население не било ниту бугарско, ниту српско.

Затоа нема да нè чуди и следнава информација. Неоклис Казазис во 1907 година, во една атинско списание, дава интересен поглед за јазикот на македонското население. Тој во статијата посветена на Македонија се осврнал и на етнолошките состојби во областа. Според него во Битолскиот и во Солунскиот вилает бројот на Бугарите изнесувал помеѓу 150 000 и 200 000, иако самиот забележал дека не може статистички точно да се одреди истиот. Меѓу нив имало и Срби и Гркословени или Славوماкедонци. Јазикот на ова македонско население го бил мешан, со грчки корен и словенски завршок.⁴¹ Може да забележиме и покрај чудната теорија на грчкиот интелектуалец тој продолжил со своите тврдења за постоење на славوماкедонско население и јазик.

Прашањето на јазикот на македонското население станало интересно за грчките интелектуалци, секако не заради посебноста на тоа население во однос на Грците, туку со цел да се покаже дека тоа не било бугарско по потекло. Така во Атина била објавена студијата на поранешниот раководител на Битолската грчка гимназија Константинос Тсијулкас во која тој славофонскиот македонски јазик го приближувал кон грчкиот.⁴² Авторот ненамерно, сакајќи да докаже една своја теза, на некој начин потврдил дека јазикот на Македонците бил посебен. Кога е во прашање именувањето на јазикот на локалното население од страна на грчките интелектуалци тука може да споменеме и Николаидис кој својата книга од 1908 година населението кое говорело македонски го нарекува народ со мешан јазик или македонофони.⁴³

Младотурската револуција предизвикала огромен интерес во Грција. Затоа воопшто не чуди фактот што повеќе грчки новинари заминале за Османлиската држава со цел изворно да ги следат настаните. Нормално добар дел од нив пристигнале во Солун. Тука го забележале доаѓањето на Јане Сандански во најголемиот град во османлиска Македонија – Солун. Иако во претходниот период Сандански бил негативно опишуван во грчките весници, на почетокот на револуцијата, забележуваме голема промена во пишувањето за него. Така, на 1 август 1908 година во дневниот лист Кери, и тоа на насловна страна како воведен коментар се појавил напис со наслов *Ο Σανδανσκης* (Сандански). Самата статија започнува со нагласување дека Сандански бил

⁴¹ *Νεοκλής Καζαζής, Μακεδονία, Παναθηναϊκά, έτος Ζ 15-30, Ιουνίου 1907, 132.*

⁴² *Κ. Ι. Τσιουλκας, Συμβολαί εσι της διγλωσσας των Μακεδωνων εκ συγκρισεως της Σλαβοφωνους Μακεδονικης γλωσσης προς την ελληνικην, εν Αθηναϊς, 1907.*

⁴³ *T. Kostopoulos, Naming the other: From “Greek Bulgarians” to “Local Macedonians”, 105.*

водач на разбојниците, кој извршил многу разбојнички злосторства, што било нормално да прочитаме во грчкиот печат од тој период. Имено, секој кој се борел на штета на грчките интереси во османлиска Македонија бил разбојник. Сепак во понатамошниот дел од текстот може да забележиме промена на описот на Јане. Така, во овој број на весникот Кери може да прочитаме дека „...Сандански бил носител на голема идеја која требала да го привлече вниманието на нас – Грците. Тој секогаш се борел за слободата на Македонија, и никогаш не се насочувал да работи за Сан Стефанскиот договор и за присоединување на Македонија кон Бугарија.... Сега Сандански... се наоѓа во Солун, учи и држи говори за заедничко делување на Грците на словеногласните Македонци. Како што кажа, тој ја подава својата десница, за да работат Елините и Славофоните за македонската татковина. Според нас, ние, Грците, не треба да ја отфрлиме неговата десница... Македонскиот елинизам има потреба од време и мир, за да се развие, а во овие две нешта може да помогне Сандански, смирувајќи ги Елините Македонци со словеногласното македонско население. Тој може да помогне со било што, да се вратат под Вселенската патријаршија, да изучуваат грчки јазик и грчка книжевност, да се уништат бугарските училишта и да отворат други, во кои ќе се изучува словеномакедонскиот, заедно со грчкиот јазик. Овие нешта не се мачни и може лесно да се убеди, како што се надеваме, Сандански, заради неговите македонски погледи и неговото конечно оддалечување од бугарската борба“.⁴⁴ Овој напис за пиринскиот војвода се поклопува со еден извештај на грчкиот конзул во Серес од овој период. Непосредно по Младотурската револуција, кога Сандански е во Серес, неговиот престој е следен и од тамошниот грчки конзул, Сактурис. Тој во еден извештај ја опишал средбата помеѓу Сандански и серескиот мутесариф. Последниов му се обратил на војводата со пофалба на неговото делување, нарекувајќи го брат. На овие убави зборови од османлискиот функционер, Јане одговорил дека настапила слободата, а Македонија секогаш имала потреба од Македонците.⁴⁵

Во Грција, и по Младотурскиот преврат, со внимание се следеле настаните во османлиска Македонија. Традицијата на држење говори и објавување пропагандни брошури, кои врз база на научни докази, како што ги замислувале грчките научници и интелектуалци, продолжила. Националистичкото здружение Елинизмос, очекувано, продолжило со својата активност кога е во прашање Македонија. Така во 1909 година во Атина била објавена книгата „Елинизмот во Македонија“,

⁴⁴ *Καιροι*, 1 αὐγούστου 1908, 1

⁴⁵ *Σακτούρης προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Σερρες, 16/29 Ιουλίου 1908, Η τελευταία φάση της ενοπλής αναμετρήσης στη Μακεδονία (1907-1908)*, Μουσείο Μακεδονικού αγώνα, Θεσσαλονίκη, 1998, 247

чија цел, како и во многу други книги, била да се покаже грчкото право врз споменатата област. Сепак, тука пронајдовме еден мошне интересен податок. Авторот или авторите на оваа книга, забележале дека славофоните во Македонија, како што тие го нарекувале македонското население, без разлика колку често ја менувале својата припадност, на крајот говореле – Ние сме Македонци.⁴⁶ Овој податок доволно говори дека некои процеси за национално идентификување во Македонија веќе имале добра подлога и тоа не можело да остане незабележано.

Балканските држави во својата борба за османлиска Македонија користеле разни средства за придобивање на тамошното население за сопствената кауза. Секоја од овие држави користела разни методи во таа насока. Една од тие била и поддршката на посиромашниот дел од населението со цел истото да добие соодветно образование и на тој начин да биде инкорпорирано во нивниот етнички кампус. Грција поддржувала интернати за млади луѓе. Во таа насока во Битола постоел централен машки интернат. Тука се водела евиденција за бројот на учениците, нивното потекло, но и за јазикот на кој тие зборувале. Интересно во документите објавени од страна на Софија Вури може да забележиме дека стипендистите говореле на влашки, грчки, грчко-влашки, албански, но и на македонски.⁴⁷

Балканските војни до 1912 и 1913 година донеле големи територијални промени на Балканот. Регионот Македонија бил поделен помеѓу Грција, Србија, Бугарија и новосоздадената албанска држава. Најголем дел од Македонија влегол во составот на грчката држава. Во Атина македонското население било сметано за славофонско или пак за бугарско, но во некои официјални грчки документи забележуваме подруго именување на јазикот на ова население. Грција веднаш по заземањето на Солун формирала т.н. Гувернерство Македонија кое било задолжено за организирање на управата и раководење со новите територии. Нормално ова тело носело значајни одлуки, но и упатства до локалните власти. Така, Темистокли Софулис, кој во 1914 година бил на чело на ова гувернерство, упатил насоки кон своите подредени, каде во една од нив споменал дека населението говорело македонски дијалекти.⁴⁸ На некој начин забележуваме дека употребата на македонскиот дијалект од страна на грчки чиновници веќе не била само изолиран случај.

⁴⁶ Ο Ελληνισμός εν Μακεδονια, Εταιρεία Ο Ελληνισμός, εν Αθηναϊς, 1909, 34.

⁴⁷ Σοφία Βουρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονια (1903-1913)*, Αθηνα, 2005, 416-422; Страшко Стојановски, Димитар Љоровски, Појавата на македонскиот протонационализам: Употребата на терминот македонски јазик во грчките извори од почетокот на XX век, 274.

⁴⁸ Ιωαννη Κολιτοπούλου, *Η «περαν» Ελλάς και οι «αλλοι» Έλληνες: το συγχρονο ελληνικο εθνος και οι ετερογλωσσοι συνοικοι χριστιανοι 1800-1912*, Βαγιας, Θεσσα/νικη, 2003, 152.

Неоспорен е фактот дека на негрчкото население, особено на оние кои порано биле приврзаници на Бугарската егзархија, по Балканските војни, сè повеќе им била скратувана можноста да го користат мајчиниот јазик, односно македонскиот. Во тој период, претставниците на грчката држава ги набљудувале состојбите во образовниот процес во деловите на Македонија кои биле во нејзини рамки. Така, во 1916 година во Атина, под редакција на Манолис Тријандафилидис, била издадена една мала книшка во која се обработувале теми поврзани со образованието во делот од Македонија кој бил во рамките на грчката држава. Како прилог во оваа книшка, извесен Тенис Музос се осврнал и на тоа како се именува тамошното македонско население. Тој забележал дека оние кои Грците ги нарекувале Бугари, славонски или бугарофонски Грци, самите себеси се нарекувале Македонци, а јазикот кој го говореле „македонски“ (значи словенски).⁴⁹

Професорот на Атинскиот универзитет Георгиос Сотиријадис во Лондон во 1918 година објавил една карта под наслов *Елинизмој на Блискиој Исток*.⁵⁰ На картата се дадени одредени етнолошки состојби на јужниот Балкан и во западните делови на Мала Азија. Нормално, картата ги отсликува грчките видувања за состојбите. Тоа, пак, не значело дека Сотиријадис прави некаков фалсификат, или пак претерува. Најинтересно е прикажувањето на територијата на која било населено, според Сотиријадис, македонско-словенско население. Во делот на Македонија кој бил во состав на грчкото кралство, ова население било присутно во регионите околу Лерин, Воден, Костур, малку посеверно од Солун, како и во околината на Серез. Интересно е да се забележи дека со бојата која го означувала споменатото население е обоен најголемиот дел од делот на Македонија, кој влегол во составот на бугарското царство. На оваа карта нема податоци за етнолошките состојби во делот на Македонија под српска власт. Тоа е логично ако се има предвид самиот наслов на картата. Исто така не треба да се изуми дека Грција со Србија биле на иста страна во втората половина од Првата светска војна, а со тоа и грчките погледи не биле насочени кон сојузничката територија. Оваа карта е многу значајна, не само затоа што е еден од ретките докази за грчкото признавање на нашата посебност во тој период.⁵¹ Самиот автор, кој потекнувал од Македонија, бил угледен универзитетски професор, човек од доверба на тогашниот премиер Венизелос, поточно негов пријател, и личност која била ангажирана од страна на грчката влада за да прибира докази за

⁴⁹ Μ. Τριανταφυλλίδης, *Η γλωσσο μας στα σχολεία της Μακεδονίας*, Αθήνα, 1916, σ. 8.

⁵⁰ George Soteriadis, *An ethnological map illustrating Hellenism in the Balkan peninsula and Asia Minor*, Edward Stanford Ltd., London, 1918.

⁵¹ H. R. Wilkinson, *Maps and politics. A review of ethnographic cartography of Macedonia*, the University Press of Liverpool, 1951, 190–193.

бугарското однесување во источна Македонија во време на Првата светска војна. Кога се пишува за картите кои биле објавувани во текот на Првата светска војна, тука не може да ги избегнеме српските, кои исто така биле дел од картографската војна за Македонија.

Картата на Сотиријадис, поточно именувањето на населението како македонословенско, се поклопува со објавување на една студија во Париз од страна на В. Колокотронис во 1919 година. Во неа авторот ја обработува историјата и етнологијата на Македонија, секако од грчки поглед. Но и тука може да забележиме интересни информации. Така, Колокотронис напишал дека македо-словенскиот дијалект не бил бугарски, иако Бугарите настојувале тоа да го докажат.⁵²

Периодот во кои биле објавени делата на Сотиријадис и Колокотронис е време кога се подготвувала Версајската мировна конференција, на која Грција како земја победничка во Првата светска војна имала свое место и интерес. Грција сакала да добие извесни територијални барања кон поразените страни, како Бугарија и Турција. Македонија, секако се нашла во пишувањата на грчките автори, не со цел да биде нешто добиено, бидејќи по Балканските војни поголем дел од овој регион влегол во составот на грчката држава, туку да се одбранат од можните бугарски барања, и покрај поразот на Бугарија во војната, за рedefинирање на границите, како услов за мир во регионот. Еден од учесниците во т.н. Македонска борба, висок офицер на грчката војска и учесник во Балканските и во Првата светска војна, близок соработник на премиерот Венизелос, генералот Константинос Мазаракис Енијан, објавил една мала публикација за решавање на балканското прашање. Во неа најголем дел е посветен на Македонија. Интересно е да се забележи дека Мазаракис сметал оти не постои македонска нација, но во текстот може да прочитаме: „Македонија мора да биде проучувана, кога се во прашање јазиците и националното чувство, од аспект како таа е прикажана пред Балканските војни. Четири јазици се зборувани во оваа земја: Грчкиот, турскиот, македонскиот (или локалниот) дијалект и влашкиот... Македонскиот дијалект е еден извртен словенски јазик кој во северниот регион личи на бугарскиот, а во западниот на српскиот дијалект“.⁵³ Овие негови зборови се мошне интересни имајќи го предвид неговото влијание во тогашна Грција. Подоцна во своите спомени за т.н. Македонска борба, Мазаракис ќе го објави истото.

Грчката држава по Балканските војни и Првата светска војна настојувала да ја зацврсти својата управа врз делови од Македонија и

⁵² V. Colocotronis, *La Macedoine et L'Hellenisme. Etude Historique et ethnologique*, Berger – Levrault, Paris, 1919, 502.

⁵³ K. J. Mazarakis-Aenian, *The resolution of the Balkan question*, Patriotic league, Athens 1919.

Тракија кои влегле во составот на Кралството Грција. Правата на негрчкото население не биле приоритет на властите. Според тврдењата во Грција имало само Грци, и по некое помало малцинство. За Македонците не станувало збор. Меѓутоа некои официјални документи на грчката држава, најверојатно ненамерно, ни покажуваат дека некои граѓани на Грција како свој мајчин јазик не го пријавиле грчкиот. Во 1920 година во Грција бил спроведен попис на населението. Во печатената книга со пописните резултати, објавена во 1929 година и која се однесувала за регионот Тесалија во јазиците кои биле говорени од страна на попишаните жители се сретнува и македонскиот без наводници и додатоци.⁵⁴

Забелешките на личностите кои биле блиску до Венизелос или пак споменувањето на македонскиот јазик во пописот не биле единствен случај во кои се забележува посебноста на Македонците од страна на Грците. Видниот грчки интелектуалец Стратис Миривилис на островот Митилини започнал да го издава списанието Камбана. Ова списание излегувало само две години, поточно во 1923 и во 1924 година. Во него Миривилис објавувал свои текстови. Така во еден од броевите на ова списание, тој објавил текст, кој подоцна станал дел од негова книга. Во него може да забележиме, така авторот запишал, дека луѓето во делови од Македонија кои влегле во рамките на грчката држава не „сакале да бидат ниту „Бугари“, ниту „Срби“, ниту „Грци“. Единствено „православни Македонци“.⁵⁵

Во грчките архиви постојат документи, напишани од службени лица каде може да забележиме дека тие не можеле, колку и да сакале, да го одминат фактот како локалното население во грчка Македонија самото себеси се нарекувало. Во 1925 година, Салванос, командант на 10 армска дивизија во Западна Македонија, напишал студија за етнолошкиот состав на населението во Леринскиот округ и можноста за населување на бегалците од Мала Азија во тој дел на Грција. Според него славофонското население било поделено на луѓе со фанатично грчко чувство, на луѓе со фанатично бугарско чувство и на оние кои биле незаинтересирани за националноста, туку само за зачувување на нивниот живот и живеење. Но, забележал Салванос, последниве себеси си се нарекувале Македонци и тие го сочинувале мнозинството од населението во регионот.⁵⁶

⁵⁴ *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος. Κατά τη 19 δεκεμβριου 1920. Στατιστικά αποτελεσματα δια την Θεσσαλία και Αρταν, εν Αθηναίς, 1929, 181.*

⁵⁵ *Καμπάνα, 25 σεπτεμβρης 1923, χρ. Α, αρ. 27, 4.*

⁵⁶ Anastasia Karakasidou, Cultural illegitimacy in Greece: the Slavo-Macedonian “non-minority”, in: Richard Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a plural society*, Hurst and company, London, 2002, 129.

Врз база на напишаното може слободно да заклучиме дека грчките интелектуалци, државни службеници, новинари, професори, високи офицери на армијата, забележале дека во Македонија постои македонско население кое тие го нарекувале македонско или славомакедонско, кое говорело на свој јазик кој тие го нарекувале македонски, македонски идиом или пак словеномакедонски. Историјата, односно изворите кои историчарот ги користи секогаш покажуваат нови докази, кои не секогаш се пријатни за националната историографија, а посебно за политиката и политичарите кои обемно ја користат историјата за свои цели. Затоа историјата и политичарите треба да бидат одвоени. Секоја балканска земја, поточно историографија, си има свои болни точки. Меѓутоа, кога тие болни точки, забележани од историчарот, ќе бидат искористени од политичарот, настануваат проблемите кои ги раздвојуваат народите, кои имаат многу слични нешта помеѓу себе, многу повеќе отколку разликите кои ги раздвојуваат.

БИБЛИОГРАФИЈА

ВЕСНИЦИ:

- Γεωργιος Φραγκουδης, *Συνεντευξεις μετα πολιτικων του Βελιγραδιου*, Ακροπολις, 9 σεπτεμβριου 1895
Ακροπολις, αρ. 7608, 8 μαιου 1903
Εμπρος, 7 αυγουστου 1903
Καιροι, 1 αυγουστου 1908
Καμπανα, χρ. Α, αρ. 2725, σεπτεμβρης 1923
Σκριπ, Αρ. 9835 ιουλιου 1905
Σφαιρα, αρ. 5700, 10 φεβρουαριου 1901

КНИГИ, СТАТИИ, СПОМЕНИ, ОБЈАВЕНИ ДОКУМЕНТИ:

- Απογραφη του πληθυσμου της Ελλάδος. Κατα τη 19 δεκεμβριου 1920. Στατιστικα αποτελεσματα δια την Θεσσαλια και Αρταν*, εν Αθηνας, 1929
 Αργιροπουλου, Περικλεους Αλεξ., *Ο Μακεδονικος αγων. Απομνημονευματα*, ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 1957
 Brailsford H.N., *Macedonia. Its races, and their future*, Methuen & Co., London, 1905
 Βουρη, Σοφια, *Οικοτροφεια και υποτροφιεs στη Μακεδονια (1903-1913)*, Αθηνα, 2005
 Γνομη Σερβου περι των Σλαβων της Μακεδονιας, *Ελληνισμος*, ε. θ. τ. 99, μαρτιος 1906

- Δραγουμη, Ιων, *Μαρτυρων και ηρωων αιμα*, Αθηνα, 1907
- Δραγουμη, Ιωνος, *Τα τετραδια του Ιλιντεν*, επιμελεια Γιωργος Πετσειωας, Αθηνα, 2000
- Εθνογραφικος Χαρτης της Ευρωπαικης Τουρκιας και Ελλαδος. Μετα εισαγωγικων παρατηρησεων περι της διασπορας των φυλων εν τη Ιλλυρικη Χερσονησω και στατιστικων πινακων του πληθυσμου/ Εδουαρδου Στανφορντ*, Εκδιδεται υπο Ηρακλεοδς Λαζαροδου, Αθηнайς 1877
- Introductory remarks to the Ethnological map of European Turkey and Greece*, London, 1877
- Η τελευταια φραση της ενοπλης αναμετρησης στη Μακεδονια (1907-1908)*, Μουσείο Μακεδονικου αγωνα, Θεσσαλονικη, 1998
- Κακκαβου, Δημητριου Ν., *Απομνημονευματα*, ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 2007
- Καραβας, Σπυρος, *Μυστικα και παραμυθα απο την ιστορια της Μακεδονιας*, Βιβλιοραμα, Αθηνα, 2014
- Karakasidou, Anastasia, Cultural illegitimacy in Greece: the Slavo-Macedonian “non-minority”, in: Richard Clogg (ed.), *Minorities in Greece. Aspects of a plural society*, Hurst and company, London, 2002
- Καζαζη Νεοκλεους, *Ο Ελληνισμος εν τη Χερσονισω του Αιμου*, Αθηнайς, 1899
- Καζαζη Νεοκλεους, *Η Μακεδονια και τα ελληνικα δικαια*, εν Αθηνησιν, 1903
- Καζαζης, Νεοκλης, *Μακεδονια, Παναθηναια, ετος Ζ 15-30, ιουνιου 1907*
- Κολιοπουλου, Ιωαννη, *Η «περαν» Ελλας και οι «αλλοι» Ελληνες: το συγχρονο ελληνικο εθνος και οι ετερογλωσσοι συνοικοι χριστιανοι 1800-1912*, Βανιας, Θεσσαλονικη, 2003
- Κοστοπουλος, Τασος, *Η απαγοραυμενη γλωσσα*, Αθηνα, 2000
- Kostopoulos, Tasos, Naming the other: From “Greek Bulgarians” to “Local Macedonians”, in: *Alexandra Ioannidou and Christian Voss (ed.) Spotlights on Russian and Balkan Slavic Cultural history*, SLCCEE, Munchen - Berlin, 2009
- Литоксоу, Димитрис, *Грчкаиџа аниџимакедонска борба. Ог Илинген до Зајоричани (1903-1905)*, Аз-Буки, Скопје, 2004
- Mazarakis – Aenian, K.J., *The resolution of the Balkan question*, Patriotic league, Athens, 1919.
- Ο Ελληνισμος εν Μακεδονια, Εταιρεια Ο Ελληνισμος, εν Αθηнайς, 1909
- Ραπτη, Σταματη, *Ιστορια του Μακεδονικου αγωνος*, Αθηνα, 1911
- Soteriadis, George, An ethnological map illustrating Hellenism in the Balkan peninsula and Asia Minor, Edward Stanford ltd., London, 1918
- Стојановски Страшко, Љоровски Димитар, Појавата на македонскиот протонационализам: Употребата на терминот македонски јазик во грчките извори од почетокот на XX век, *Сџекџар*, 1, Скопје, 2011
- Стојчев, Ванче, Лондонскиот балкански комитет и МРО од 1903 до 1907 година, ГИ-НИ, i. 37, бр. 1-2, Скопје, 1993
- Τιμοθεαδης, Τιμοθεος Ι., *Τα Γενιτσα (Γιαννιτσα) το 1904 μεσα απο την εκδеше του Γεωργιου Τσορμπατζογλου*, *Μακεδονικα*, τ. 34, Θεσσαλονικη, 2004
- Τριανταφυλλιδη, Μ., *Η γλωσσα μας στα σχολεια της Μακεδονιας*, Αθηнай, 1916
- Τσιουλλας, Κ.Ι., *Сυμβολαι еσι της διγλωσσαν των Μακεδωνων εκ συγκρισεως της Σλαβοφωνους Μακεδονικης γλωσης προς την ελληνικην*, εν Αθηнайς, 1907
- Turner, Ipek Yosmaoğlu, *The priest's robe and the rebel's rifle: Communal conflict and construction of national identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, PhD dissertation, Princeton University, November 2005
- Upward, Allen, *The East end of Europe*, London, 1908

Χριστοπούλου, Μαριαννα Λ., Ο Ιωάννης Γεννάδιος και ο εθνογραφικός χάρτης του Edward Stanford, Βασιλῆς Γουναρῆς (επ.) *Η φυλή, το έθνος, το κράτος - Μελετήματα αφιερωμένα στον Γιάννη Κολιπούλου*, Θεσσαλονίκη, 2009

Colocotronis, V., *La Macedoine et L'Hellenisme. Etude Historique et ethnologique*, Berger - Levrault, Paris, 1919

Wilkinson, H.R., *Maps and politics. A review of ethnographic cartography of Macedonia*, the University Press of Liverpool, 1951

70 ГОДИНИ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА
ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ИСТОРИОГРАФИЈА

<i>Издавач</i>	ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – СКОПЈЕ
<i>За издавачот</i>	проф. д-р Горан АЈДИНСКИ
<i>Издавачки одбор</i>	проф. д-р Ванчо ЃОРЃИЕВ проф. д-р Александар АТАНАСОВСКИ проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Идејно решение и корица</i>	проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Лектиура и коректиура</i>	проф. д-р Димитар ПАНДЕВ
<i>Техничка обработка</i>	проф. д-р Војислав САРАКИНСКИ
<i>Печати</i>	МАР-САЖ – СКОПЈЕ

CIP-каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

94(497.7)(062)

930(497.7)(062)

СЕДУМДЕСЕТ

70 години Институт за историја : 70 години македонска историографија : зборник на трудови одржан на Меѓународната Конференција одржана на 13 и 14 декември 2016 година во Скопје. - Скопје : Филозофски факултет, 2017. - 500 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-238-125-1

а) Историографија - Македонија - Собири б) Македонија - Историја - Собири

COBISS.MK-ID 103246602